

ОСНОВНІ СПОСОБИ ОСВОЄННЯ ТЕРМІНІВ-ЗАПОЗИЧЕНЬ ЕКОНОМІКИ АПК

Тетяна КРАВЧЕНКО (Миколаїв, Україна)

У статті обґрунтовано поняття “термін-запозичення”, а також проаналізовано матеріальні буквальні та матеріальні трансформовані запозичення, їх входження до терміносистеми економіки АПК та освоєння українською мовою,

“The borrowing-term ” is theoretically grounded in the article. The literal and literal transformed borrowing forms are analyzed. The penetration of these forms into the system of economy of agri-industrial complex and their in the Ukrainian language are retraced.

Одним із найважливіших рушіїв історичного розвитку мови, її поступу є мовні контакти, які спричиняють кількісні та якісні зрушення, що стосуються передусім лексики як найбільш рухомого елемента мовної системи. Об’єктивну картину розвитку будь-якої мови неможливо відтворити без дослідження впливу на її лексичний фонд інших мов, без з’ясування ролі запозичень. Запозичення з різних національних мов, відрізняючись більшою чи меншою активністю, є одним із важливих джерел поповнення словникового складу української мови та її термінології.

Услід за іншими, запозиченням називаємо звук, морфему, слово або його окреме значення, фразеологізм, синтаксичну конструкцію, перенесені з однієї мови в іншу, а також сам процес подібного перенесення [5: 179]. Запозичення звука, точніше фонем, - рідкісне явище, а запозичення морфем відбувається на підставі вичленовування її в запозичених спільноструктурних словах, що ж до фразеологічних та структурно-синтаксичних запозичень, то вони є нетиповими для термінології, отже, найтипівіша ситуація - це запозичення слова. У сучасній теорії запозичень прийнято виділяти два основні види: пряме (або матеріальне) запозичення

(оригінальне запозичення у Д.С.Лотте) і калькування (перекладне запозичення у Д.С. Лотте) [2: 114]. У разі матеріального запозичення з іншої мови беруться й матеріальна форма (звукова або графічна), і значення слова-прототипа, а під час калькування - тільки значення або семантична структура іншомовної лексичної одиниці [2: 114]. Тобто створення нового терміна способом запозичення може відбуватися або внаслідок запозичення зовнішньої форми, або внаслідок запозичення внутрішньої форми, використовуючи питомі мовні засоби. С.В. Гриньов запропонував, розмежовуючи запозичення на прямі та кальки, віддати перевагу термінові “матеріальне запозичення” перед широко вживаним терміном “пряме запозичення”, оскільки останній - не є зручним, тому що часто має значення “безпосереднє запозичення”, тобто запозичення з однієї мови в іншу без мов-посередників [1: 116]. Вважаємо за необхідне розмежовувати зазначені терміни й надалі розрізнятимемо за характером запозичуваного матеріалу два основних види запозичень: матеріальне запозичення та кальку. Вони можуть бути як у чистому, так і в комбінованому вигляді, що дає підставу виділити ще один тип запозичень - комбіновані запозичення [1: 116] або терміни-гібриди [2: 14]. Вони утворюються поєднанням основ різного походження, а також різних за походженням основ і префіксоїдів.

Терміни-запозичення, належні до термінології економіки АПК, за характером запозичуваного матеріалу, зважаючи на наукові теорії Д.С.Лотте та С.В.Гриньова, а також пропозиції Д.П.Шапран [6: 10], ми поділили на такі групи:

1) матеріальні буквальні запозичення: а) терміни, запозичені способом транслітерації (побуквеного передавання): пай (тур. pay), сертифікат (фр. certificat < лат. sertum - вірно і facere - робити), лот (англ. lot), трудовень (рос. трудовень), тощо; б) терміни, запозичені способом трансфонації (звукового передавання): лізинг (англ. leasing), фермер (англ.

farmer), франко (італ. franco), моніторинг (англ. monitoring), емфітевзис (лат. emphyteusis) та ін.;

2) матеріальні трансформовані запозичення: бонітет (лат. bonitus), комерціалізація (лат. соттегсіит), ферма (фр. ferme), рентабельність (нім. rentabel), розверстка (рос. развёрстка), контракція (лат. contractus);

3) кальки буквальні: довгостроковий кредит (англ. long-term credit), короткостроковий кредит (англ. short-term credit), моніторинг економічного механізму АПК (англ. monitoring of economical mechanism of agro-industrial complex), розселянювання (рос. раскрестьянивание), продподаток (продовольчий податок) (рос. продналог, продовольственный налог), продрозкладка (продовольча розкладка) (рос. продразвёрстка, продовольственная развёрстка);

4) кальки трансформовані: дистрибуція сільськогосподарської продукції (англ. distribution of farm production), сільськогосподарські інформаційно-консультаційні служби (англ. agricultural extension service), аналіз господарського портфеля (англ. portfolio analysis) та ін.

Докладніше проаналізуємо матеріальні буквальні та матеріальні трансформовані запозичення, їх входження до термінології економіки АПК та освоєння українською мовою.

Зростання кількості запозичень у сучасній мові науки, зокрема економіки, є дзеркальним відтворенням тенденції світового обміну досвідом від країн, що досягли значного економічного зростання, до країн, що тільки входять у світовий економічний простір. Саме це спричинило велику кількість новозапозичень в українській економічній термінології. Якщо об'єкт запозичення, тобто поняття, зумовлений потребами суспільства, то сам процес запозичення здійснює мова, яка засвоює нову лексичну одиницю.

Провівши аналіз галузевих терміносистем, Т.І.Панько встановила, що близько 40 відсотків у них посідають слова, запозичені з інших мов [3:

163]. Цей відсоток не вищий і в термінології економіки АПК, оскільки вона є одним з найдавніших лексико-семантичних об'єднань, що орієнтувалося на питомі слова української мови, проте на кожному етапі свого становлення запозичували й іншомовні елементи. Особливо посилювався цей процес в останні десятиріччя. Появу нових понять і відповідних термінів у певній частині спеціальної лексики диктують умови розвитку саме цієї галузі науки або техніки. Більшу частину сучасної української термінології економіки АПК становлять давно запозичені терміни, входження яких у систему української мови було пов'язане зі становленням загальноекономічної лексики й відбувалося протягом тривалого часу; вони в подальшому увійшли до термінології економіки як "базові" і звідси - до термінології економіки АПК. Входження економічних термінів-запозичень зумовлено структурою аналізованої терміносистеми: одні з них увійшли до неї без зміни семантичної структури, інші зазнали семантико-функціональних трансформацій, Другу групу становлять залучені іншомовні лексеми з українського загально лексичного фонду зі зміною значень. Третя група запозичень у терміносистемі економіки АПК - це іншомовні слова, проникнення яких до української мови було безпосередньо ініційовано необхідністю заповнення лакун для позначення агроекономічних галузевих понять під час формування української терміносистеми економіки АПК. Вони мають таку ж різну історію свого запозичення, як й інші лексеми іншомовного походження. Можемо з впевненістю констатувати, що більшість запозичених слів, які входять до складу термінології економіки АПК, з'явилася в українській мові задовго до формування цієї терміносистеми. Основними мовами-джерелами для української термінології АПК стали латинська, англійська, німецька та французька.

Характерно, що запозичується не слово в його природному вигляді,

а “безформний шматок лексичного матеріалу”, з якого мова вибирає необхідне і достатнє для неї у певний еволюційний період і перетворює його в запозичене слово, оформляючи відповідно до своїх фонетичних, семантичних та граматичних законів. Основним критерієм під час оцінювання запозичень, - на думку Д.С.Лотте, - має стати “ступінь освоєння” їх мовою, якщо вони повністю освоєні у фонетичному, морфологічному та семантичному плані, якщо вони здатні так само, як і “свої” елементи, входити до складу слів, утворювати похідні слова, якщо вони відповідають термінологічним вимогам, які ставлять (або точніше - тим вимогам, які повинні ставити, проте не завжди ставлять) до кожного елемента терміна, то навряд чи можна ставитися до них інакше, ніж до будь-якого “свого” елемента [2: і 7].

Освоєння мовою запозичених слів - складний діяхронічний процес, у якому тісно переплітаються зв'язки й відношення, з одного боку, мови-реципієнта та мови-донора, а з другого боку - внутрішньосистемні особливості самої мови-реципієнта. Зауважимо, що запозичення є активним процесом: мова-реципієнт не пасивно сприймає нове слово чи термін, а певною мірою переробляє його та підпорядковує його своїм внутрішнім законам. У разі матеріального запозичення С.В. Гриньов виокремив 4 способи освоєння (асиміляції - за його термінологією) мовою-реципієнтом запозиченої лексичної матеріальної форми:

1. Фонетична асиміляція, у процесі якої із мови-джерела беруть звуковий образ лексичної одиниці і відбувається субституція складових її звуків.

2. Графічна асиміляція полягає в передаванні графічного образу іншомовного слова за допомогою графічних засобів мови-реципієнта.

3. Граматична асиміляція іншомовного слова - це пристосування цієї лексеми до системи роду, числа і відмінка.

4. Лексико-семантична асиміляція - для подальшого функціонування

запозичення в мові, необхідно щоб воно вписалося в лексико-семантичну систему цієї мови. Лексико-семантичну асиміляцію С.В. Гриньов поділив на самостійні аспекти: семантичне і стилістичне освоєння, набуття регулярного вживання в мовленні, особливості словотвірного освоєння і набуття комбінаторних можливостей [І: 119-121].

Під час фонетичного освоєння запозичення змінюється його звуковий склад. Звуки, невластиві сучасній українській мові, не передаються в засвоєних іншомовних словах, а уподібнюються до звуків її фонетичної системи. Часто вагоме значення має написання слова в тій мові, звідки його запозичують, особливо коли запозичення відбувається з книжного джерела. Так, наприклад, в англійській мові слово “/ag” вимовляється з відкритим голосним “e”, а в українській вживається звичайний звук “a”.

Оскільки більшість запозичень у термінологію економіки АПК відбулося з латинської, німецької, англійської та французької мов, де латинська система писемності, то необхідно звукову або буквену послідовність мови-донора передати графічними засобами мови-реципієнта, тобто відповідно шляхом трансфонації або транслітерації. У низці запозичень з англійської мови використано трансфонацію, проте невимовний “g” у суфіксі -mg постійно відтворюють українською мовою, пор.: моніторинг і англ. monitoring.

Агроекономічні терміни-запозичення асимілювалися відповідно до граматичної системи української мови, набувши притаманних їй формально-граматичних ознак. Невідповідності трапляються зрідка. Наприклад, іменник “лоб” є невідмінюваним і не вкладається в граматичні закони української мови.

Суть семантичного освоєння агроекономічних термінів-запозичень полягає в тому, що вони позначають поняття АПК України і входять до лексичної системи української мови, вступаючи в синонімічні відношення

з її одиницями, у нові родо-видові зв'язки. Згодом їх починають використовувати без пояснень і внаслідок семантичної та функціональної диференціації з іншими синонімами такі запозичення набувають самостійного точного значення. Також запозичення, переходячи з однієї мови до іншої, потрапляє “в нові умови формування лексико-синтаксичних полів, парадигматичних і синтагматичних відношень, у нові словотвірні гнізда, ... нерідко відходить від своєї первинної (зафіксованої у мові-джерелі) семантики” [4: 250].

Стилістична асиміляція термінів-запозичень виражається в тому, що сферу їхнього вжитку буде обмежувати усне професійне спілкування або ж вони матимуть риси лише книжного терміна, не придатного для широкого вжитку, тобто належатимуть до різних шарів термінологічної лексики. У термінології функціональна диференціація часто заступає стилістичний фактор, оскільки закріплення певного терміна-синоніма в побуті, у загальноекономічній літературі чи вузькоспеціальній є наслідком дії функціональної диференціації.

З попередніми аспектами тісно пов'язане і набуття запозиченням регулярної вживаності в мовленні. Вважають, що специфічніше значення і вужче коло вживання іншомовного слова, то легше його освоєння, в нашому випадку, в термінології АПК.

Аспектом лексико-семантичної асиміляції С.В. Гриньов вважає здатність запозичення розвивати комбінаторні можливості, тобто сполучатися з питомими словами української мови або ж давно запозиченими. Поява й закріплення типових і стійких словосполучень, особливо, де запозичення вжито в атрибутивній функції, сприяє визначенню меж значення цього запозичення, напр.: кадастровий землеустрій, кадастровий гектар, персоніфікована власність тощо.

Словотвірне освоєння полягає в тому, що запозичені слова починають сполучатися з українським словотворчими елементами або

входять до складу гібридних утворень, напр.: фермер - фермерування, бонітет - бонітування, франк о - франко-полес пай - пайовий - пайовик тощо.

У процесі запозичення певної лексичної одиниці відбувається складний і багатоплановий процес. Найчастіше ознаками освоєння мовою-реципієнтом окремої одиниці є пристосування слова до її системи з максимальним зближенням фонетичних, графічних і граматичних характеристик (формальний аспект) та різні моменти лексико-семантичних змін і активності словотворення запозичень (функціональний аспект). Освоєння та функціонування запозичень у системі термінів економіки АПК хоч і мають свою специфіку, проте підпорядковані загальним законам асиміляції іншомовних слів українською мовою.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гринёв С.В. Терминологические заимствования (Краткий обзор современного состояния вопроса) // Лото Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. - М.: Наука, 1982. - С 108-135.
2. Лотге Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. - М.: Наука, 1982 - С. 108- 135.
3. Панько Т., Кочан ГМ, Мацюк Т.П. Українське термінознавство: Підручник. - Львів: Світ, 1994. - 216 с.
4. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі засобів масової інформації). - К.: КНЛУ, 2003. - 388 с.
5. Українська мова: Енциклопедія і Редко л. В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, МП. Зяблюк та ін. - 2-ге вид., випр. і доп. - К.: Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 2004. - 824 с.
6. Шапран Д.П. Сучасна українська термінологія маркетингу: семантика та прагматика; Автореф. лис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 і Дніпропетров. нац. ун-т - Дніпропетровськ, 2005. - 20 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Кравченко - доцент кафедри українознавства Миколаївського державного аграрного університету .

Наукові інтереси: сучасна термінологія української мови.